

 DOI: 10.22124/jol.2025.29264.2548

Research Article

University of Guilan

Iranian association of penal law

Criminal law Research
A Biannual Journal
Vol . 17, No.1, Spring & Summer 2026(Serial 33)

**Media Trial; The Challenge of the Conflict between the Right to Freedom of Expression
and the Right to a Fair Trial**

1. Ali morad Heydari

Associate Professor, Faculty of Law and Political Science, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran (E mail: a.m.heydari@um.ac.ir)

Submit Date: 2024/12/16

Accept Date: 2025/10/24

Abstract:

The media has the right to cover criminal incidents in light of the principle of freedom of expression. The consequence of this coverage is the public opinion's judgment of the case, which, under the influence of media indoctrination - outside the judicial process and regardless of the presence or absence of sufficient and credible evidence against the accused - proceeds to try and convict the accused. This research was conducted in a descriptive-analytical method using library resources and criticism and analysis of Legal Article and Famous Criminal Cases. The aim of this research is to find a mechanism to protect the defendant's right to a fair trial, while guaranteeing the media's right to freedom of expression. The research findings show that a fair trial is an absolute and inviolable right that should be preferred to the public's right to information; therefore, it is proposed to amend Articles 96 and 352 of the Criminal Procedure Code and determine legal mechanisms that restrict media freedom in the realm of legal and judicial issues, and in parallel, organize the publication of judicial news by the spokesperson for the judiciary.

Key Words: *Communications Law, Media Law, Freedom of expression, fair trial, public trial, media trials.*

1. Introduction

"Media trial" or "trial by the media" refers to the impact of media coverage on a person's Fame and prestige which is created by a public judgment regarding the guilt of the accused before the court issues a verdict. News networks and newspapers or websites publish news, articles, reports and analyses that include specific aspects of the facts of the case – which may even differ from reality. When a person sees such a story or reads such an article - depending on what is presented on the channels and newspapers -, see the person on trial as either guilty or innocent, and this is done before the court can rule on the case.

On the other hand, freedom of expression as the most fundamental right of the media and fair trial as the basis for judicial actions against defendants are both rights recognized in international documents and domestic regulations, and media trials are the place where these two rights are exercised.

The question is: What role and place does media trial play in balancing freedom of expression and fair trial? In the author's view, avoiding the consequences of media trial requires prioritizing "fair trial" over "freedom of expression."

2. Methodology

This article has been conducted in a descriptive-analytical method, using library resources (including Acts, books, and articles), and criticizing and analyzing Acts and famous Criminal Cases affected by media trials in Iran and other countries. Its goal is to find a mechanism to protect the defendant's right to a fair trial, while guaranteeing the media's right to freedom of expression.

3. Results and Discussion

The research results show that a fair trial is an absolute and inviolable right that should be preferred over the right to public knowledge; in other words, if one right is absolute and non-exceptional and the other is relative and exceptable, the absolute right prevails over the relative right and has superiority and priority over the exceptable right.

Accordingly, the right to a fair trial and its accessories, such as the principle of innocence, cannot be subject to any exceptions, but the right to freedom of expression in international human rights documents also has limitations and exceptions.

4. Conclusions

From the author's perspective, implementing the idea of "preferring fair trial over media freedom of expression" requires the following reforms:

- ✚ Amending Article 96 of the Criminal Procedure Code and deleting paragraph (b) of this article, which allows the publication of the defendant's image in the media even for minor crimes.
- ✚ Amending Article 353 of the Criminal Procedure Code to prohibit the publication of any information that directly or indirectly identifies the defendant in public opinion.
- ✚ Adding a note to Article 512 of the Criminal Procedure Code and requiring the media that published the contents of the defendant's case subject to Article 512 to publish news of the defendant's acquittal without the need for the defendant to request it and without the need to pay a fee from the Judiciary's funds, and finally, organizing the process of publishing judicial news by the official Judiciary spokesperson to manage news of public sensitivity.

5. Selection of References

- Freiberg, A. & Gelb, K.,(2008), "Penal populism, sentencing councils and sentencing policy", in Freiberg, , enal populism, sentencing councils and sentencing policy, UK, Willan Publishing.
- Grabosky, p. & Wilson(1998), "Journalism and Justice; How Crime is Reported?", Leichhardt Press.
- Heydari, Ali morad (2025), "Legal aspects of Me-To media campaign in Iran", *Criminal Law Research Journal*, Volume 16, Issue 1 - Serial Number 31 June 2025, Pages 39-52, 10.22124/jol.2025.28420.2511[In Persion]
- Krause, Stephen(2009), "Punishing the Press: Using Contempt of Court to Secure the Right to a Fair Trial" in: "Media Freedom and Contempt of Court", 1st Edition, Edited By: Eric Barendt, Routledge Publishing.

- Middleweek, Belinda(2017), “Dingo media? The persistence of the 'trial by media' frame in popular, media, and academic evaluations of the Azaria Chamberlain case,” *Feminist Media Studies*. 17 (3): 392–411, 4 May 2017; <https://doi.org/10.1080/14680777.2016.1235054>
- Misra, Ruchir,(2024) “Media Trial: A Conviction Before The Trial?”, 14 Mar 2024 1:11 PM, https://www.livelaw.in/lawschool/articles/media-trial-a-conviction-before-the-trial-252276#_ftn3
- Nanda, Neelam(2016) , “Impact of Media activism on Social renaissance”, *Amity Journal of Media & Communications Studies*, 5 (3): 41–47, March 2016.
- Nikitha, Suresh and Lucy Sara(2021), “George, Trial by Media: An Overview”, *International Journal of Law Management and Humanities*, Volume 4, Issue 2, Page 267 – 272, 2021.
- Phillipson, Gavin(2008), “Trial by Media: The Betrayal of the First Amendment's Purpose”, *Law and Contemporary Problems*. 71 (4): 15–29, 2008. DOI:10.2307/27654682
- Surette, Ray,(1989) “Media trials”, *Journal of criminal justice*, Volume 17, Issue 4, Pages: 293-308

Citation:

Heydari,AM (2026), “Media Trial; The Challenge of the Conflict between the Right to Freedom of Expression and the Right to a Fair Trial”, *Criminal Law Research*, 17(33), pp. 21-34.
DOI: 10.22124/jol.2025.29264.2548

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

محاكمه رسانه‌ای؛ چالش تقابل حق آزادی بیان و حق دادرسی عادلانه

علی مراد حیدری ^{ID}

دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

✉ a.m.heydari@um.ac.ir

تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۰۹/۲۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۰۲

چکیده:

رسانه‌ها در پرتو اصل آزادی بیان حق دارند حوادث جنایی را پوشش دهند. پیامد این پوشش، قضاوت افکار عمومی در خصوص پرونده است که تحت تأثیر القای رسانه‌ها -خارج از فرایند رسیدگی قضایی و بی‌توجه به وجود یا نبود دلایل اثباتی کافی و معتبر علیه متهم- اقدام به محاکمه و محکومیت متهم می‌کند. پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و نقد و تحلیل مواد قانونی و پرونده‌های مشهور انجام شده است و هدف آن، یافتن ساز و کاری جهت حمایت از حق متهم در برخورداری از دادرسی عادلانه، در عین تضمین حق آزادی بیان رسانه‌ها است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد دادرسی عادلانه، حقی مطلق و خدشه‌ناپذیر است که باید بر حق آگاهی عموم ترجیح داده شود؛ بنابراین اصلاح مواد ۹۶ و ۳۵۲ قانون آیین دادرسی کیفری و تعیین سازوکارهای قانونی محدودکننده آزادی رسانه‌ها در قلمرو مسائل حقوقی و قضایی و به‌موازات آن، ساماندهی انتشار اخبار قضایی از سوی سخنگوی قوه قضائیه پیشنهاد شده است.

واژگان کلیدی: حقوق ارتباطات، حقوق رسانه، آزادی بیان، دادرسی عادلانه، محاکمه رسانه‌ای.

مقدمه

«محاكمه رسانه‌ای»^۱ یا «محاكمه توسط رسانه»^۲ به تأثیر پوشش رسانه‌ای بر شهرت و حیثیت یک فرد گفته می‌شود که از طریق ایجاد قضاوت عمومی در خصوص گناهکاری متهم قبل از صدور حکم دادگاه ایجاد می‌شود. (Middleweek, 2017: 392) این اصطلاح، نخستین بار به عنوان «محاكمه توسط تلویزیون» در قبال پخش برنامه تلویزیونی دیوید فراسست در ۳ فوریه ۱۹۶۷ رایج شد. در این برنامه نحوه رویارویی و پرسش‌های جهت‌دار مجری برنامه در بازجویی از امیل ساوندرا - متهم به کلاهبرداری - به گونه‌ای بود که منجر به نگرانی مدیران آی. تی. وی.^۳ شد از این جهت که آنها می‌دانستند که پخش این برنامه می‌تواند بر حق ساوندرا برای محاكمه عادلانه تأثیر بگذارد. (Krause, 2016: 246)

با وجود این، محاكمه رسانه‌ای یک اصطلاح حقوقی نیست که در دانشنامه‌های حقوقی تعریف شده باشد، هر چند برخی صاحب‌نظران تلاش کرده‌اند تا تعریفی از این مفهوم ارائه دهند. از جمله ری ساریت «محاكمات رسانه‌ای» را به عنوان رویدادهای خبری تعریف می‌کند که در آن سیستم عدالت کیفری توسط رسانه‌ها به عنوان موضوعی برای نمایش و سرگرمی مورد استفاده قرار می‌گیرد. از دید وی در واقع کنجکاوی و حساسیت مردم نسبت به امور خصوصی و مسائل محرمانه، حوادث جنسی عجیب و افراد مشهور یا قدرتمند زمینه گسترش محاكمه رسانه‌ای را فراهم می‌کند. محاكمه‌های رسانه‌ای عمدتاً بر سه موضوع «سوءاستفاده از قدرت و اعتماد»، «ثروتمندان گناهکار» و «غریبه‌های شرور» تمرکز دارند. (Surette, 1989: 293)

اهمیت پژوهش از این جهت است که شبکه‌های خبری و روزنامه‌ها یا وبسایت‌ها اخبار، مقالات، گزارش‌ها و تحلیل‌هایی که شامل جنبه‌های خاصی از حقایق پرونده است - که حتی ممکن است با واقعیت متفاوت باشد - را منتشر می‌کنند و زمانی که فردی چنین داستانی را مشاهده می‌کند یا چنین مقاله‌ای را می‌خواند، بسته به آنچه که از کانال‌ها و روزنامه‌ها ارائه می‌شود، فرد مورد محاكمه را متهم یا بی‌گناه می‌بیند و این کار قبل از اینکه دادگاه بتواند در مورد پرونده رأی بدهد انجام می‌شود. این فرایند، نوعی تأثیرگذاری کلی است که به عنوان «محاكمه رسانه‌ای» نامیده می‌شود. (Das, 2024: 14) از سوی دیگر، آزادی بیان به عنوان بنیادی‌ترین حق و سایل ارتباط جمعی (7: Ansari, 2012) و دادرسی عادلانه به عنوان زیربنای اقدامات قضایی علیه متهمین، هر دو از حقوق شناخته شده در اسناد بین‌المللی و مقررات داخلی هستند و محاكمه رسانه‌ای آوردگاه اعمال این دو حق است. پرسش اصلی این است که محاكمه رسانه‌ای چه نقش و جایگاهی در تعادل بخشی بین حق آزادی بیان و حق دادرسی عادلانه دارد؟ از دید نگارنده، پرهیز از پیامدهای محاكمه رسانه‌ای مستلزم اولویت بخشی به «حق دادرسی عادلانه» بر «حق آزادی بیان» است.

پیشینه پژوهش:

در اروپا و آمریکا و حتی کشورهایی مانند هندوستان که رسانه‌ها نقش برجسته‌ای در طرح مسائل اجتماعی دارند، بحث تقابل حق آزادی بیان و دادرسی عادلانه موضوعی شناخته شده است و کتاب‌ها و مقالات زیادی در این زمینه نوشته شده است. از جمله این آثار کتاب «آزادی رسانه‌ها و اهانت به دادگاه»^۴ اثر استیفن کروز^۵ است که در آن گزارش‌های رسانه‌ای که منتهی به انحراف مسیر عدالت قضایی می‌شود، به عنوان مصداقی از جرم اهانت به دادگاه به عنوان جرم علیه عدالت قضایی بررسی شده است.

1. "Media Trial"

2. "Trial by Media"

۳. آی تی وی یک سرویس عمومی-تجاری رسانه‌ای و تلویزیونی، در بریتانیا است. این شرکت رسانه‌ای در سال ۱۹۵۵ زیر نظر اداره مستقل تلویزیونی برای رقابت با بی بی سی با چند شبکه تلویزیونی راهاندازی شده است.

4 Media Freedom and Contempt of Court

5 Stephen Krause

اثر جالب‌تر، مقله‌ای با عنوان «شما می‌گویید «محاكمه عادلانه» و من می‌گویم «مطبوعات آزاد»؛ رویکردهای بریتانیا و آمریکا برای حمایت از حقوق متهمان در محاکمات پرحاشیه»^۱ به قلم جون آرمسترانگ برانودود^۲ است که عنوان مقاله نشان دهنده تفاوت رویکردهای قضایی کشورها در ترجیح هر یک از دو حق آزادی رسانه‌ها و حق دادرسی عادلانه بر دیگری است. در ایران قدرت الله رحمانی در مقاله «استثناپذیری اصل علنی بودن دادرسی در رسیدگی به جرایم رسانه‌ای: گذار از یک سنت معیوب قضایی»، با بررسی انتقادی پرونده‌های مطروحه در دادگاه مطبوعات، نشان داده که در جریان دادرسی علنی بسیاری از جرایم رسانه‌ای و مطبوعاتی طی نزدیک به سه دهه گذشته، حقوق و حیثیت افراد و یا موازین اخلاقی و نظم و امنیت عمومی، بر خلاف معیارها و موازین دادرسی منصفانه، آشکارا نقض شده است. همچنین، محسن مرادی حسن‌آباد در مقاله «پوشش تلویزیونی فرایند رسیدگی در دادگاه‌های کیفری» نشان داده که پوشش تلویزیونی فرایند رسیدگی می‌تواند حداقل در برخی موارد که ارتکاب جرم، به‌صورت گسترده منتشر شده و نگرانی‌های عمومی زیادی پدید آورده است، شکاف بین افکار عمومی و نظام عدالت کیفری را پر کرده و در خدمت تأمین اعتماد عمومی نسبت به عملکرد دستگاه عدالت قرار گیرد.

نوشتار حاضر در دو بخش ساماندهی شده که در بخش نخست زمینه‌های محاکمه رسانه‌ای در قانون آیین دادرسی کیفری و در بخش دوم پیامدهای محاکمه رسانه‌ای از منظر اصول محاکمه عادلانه بررسی شده است. از آنجا که مباحث حقوقی مربوط به این موضوع و پرونده‌های زیادی در این خصوص در کشورهای دیگر نیز مطرح شده است، به رویه برخی کشورها در این زمینه اشاره شده است.

۱. زمینه‌های محاکمه رسانه‌ای

انتشار تصویر متهم و انتشار جریان رسیدگی مهم‌ترین زمینه‌های محاکمه رسانه‌ای در قانون آیین دادرسی کیفری است.

۱.۱. انتشار تصویر یا مشخصات هویتی متهم در رسانه‌ها

به‌موجب ماده ۹۶ قانون آیین دادرسی کیفری: «انتشار تصویر و سایر مشخصات مربوط به هویت متهم در کلیه مراحل تحقیقات مقدماتی توسط رسانه‌ها و مراجع انتظامی و قضائی ممنوع است مگر در مورد اشخاص زیر که تنها به درخواست بازپرس و موافقت دادستان شهرستان، انتشار تصویر و یا سایر مشخصات مربوط به هویت آنان مجاز است: الف- متهمان به ارتکاب جرائم عمدی موضوع بندهای (الف)، (ب)، (پ) و (ت) ماده ۳۰۲ این قانون که متواری بوده و دلایل کافی برای توجه اتهام به آنان وجود داشته باشد و از طریق دیگری امکان دستیابی به آنان موجود نباشد، به منظور شناسایی آنان و یا تکمیل ادله، تصویر اصلی و یا تصویر به دست آمده از طریق چهره نگاری آنان منتشر می‌شود. ب- متهمان دستگیر شده که به ارتکاب چند فقره جرم نسبت به اشخاص متعدد و نا معلومی نزد بازپرس اقرار کرده‌اند و تصویر آنان برای آگاهی بزه‌دیدگان و طرح شکایت و یا اقامه دعوی خصوصی توسط آنان، منتشر می‌شود.» ارتباط این ماده قانونی با موضوع مقاله از این جهت است که هر چند انتشار تصویر و هویت متهم در رسانه‌ها با هدف دسترسی به متهم فراری یا آگاهی بزه‌دیدگان و طرح شکایت از سوی آنان انجام می‌شود، لکن این کار در واقع متهم را پیش از رسیدگی قضایی عادلانه، در افکار عمومی محاکمه کرده و از این طریق نه تنها موجب خدشه غیرقابل ترمیم به آبروی متهم می‌شود، بلکه در پی قضاوت و فشار افکار عمومی بر دستگاه عدالت، احتمال محکومیت وی در دادگاه را نیز بسیار افزایش خواهد داد. به ویژه که احراز «دلایل کافی برای توجه اتهام» از سوی بازپرس و دادستان و نیز «متواری بودن متهم» این احتمال را دوچندان می‌کند. برابر ماده ۹۶ اصل بر «منع انتشار تصویر» است و امکان انتشار تصویر محدود به جرایم مهم و عمدی؛ مشروط به متواری بودن متهم؛ منوط به وجود دلایل کافی برای توجه اتهام و عدم امکان دستیابی به متهم از طریق دیگر؛ و مستلزم درخواست بازپرس و موافقت دادستان شهرستان است.

1. You Say "Fair Trial" and I Say "Free Press": British and American Approaches to Protecting Defendants' Rights in High Profile Trials

2. Joanne Armstrong Brandwood

از سوی دیگر و افزون بر شروط قانونی ماده ۹۶ قانون آیین دادرسی کیفری، رویه قضایی نیز با استدلال به «استثنائی و خلاف اصل بودن انتشار تصویر متهم» و بر مبنای قاعده «لزوم اکتفاء به قدر متیقن در احکام استثنائی»، محدودیت هایی در زمینه انتشار تصویر متهم روا داشته است. از جمله در خصوص درج مشخصات و تصویر «محکوم» در روزنامه، فضای مجازی، رسانه و سطح شهر، در نشست قضایی شماره ۶۲۰۷-۱۳۹۸ که در استان فارس برگزار شده، نظر هیئت عالی کمیسیون قضایی شیراز بر اکتفاء به قدر متیقن ماده ۹۶ این قانون بوده و اظهار داشته: «... انتشار تصویر و سایر مشخصات مربوط به هویت متهم در موارد خاص تجویز شده است و یک امر استثنائی تلقی می‌گردد؛ در احکام استثنائی اخذ ملاک و تنقیح مناط امکان پذیر نیست؛ بلکه باید استثنا را محمول بر قدر متیقن نمود.» در همین راستا اداره حقوقی قوه قضائیه نیز در نظریه مشورتی شماره: ۵۱۱/۱۴۰۲/۷ نظر به امکان حذف تصویر متهم پس از دستگیری را داده و اعلام داشته است: «... با تحقق هدف مقنن مبنی بر دستیابی به متهم یا آگاهی بزه‌دیدگان از دستگیری متهم، با عنایت به «اصل قانونی بودن دادرسی کیفری موضوع ماده ۲ قانون آیین دادرسی کیفری» استمرار و بقای جواز انتشار چهره متهم فاقد وجهت قانونی است؛ لذا در فرض سؤال، مقام قضایی ذی‌ربط حسب مورد باید دستور حذف تصویر و مشخصات متهم یا محکوم را از فضای رسانه‌ای صادر کند؛ هرچند از سوی متهم در این خصوص درخواستی به عمل نیامده باشد».

انتشار تصویر و هویت متهمین در رسانه‌ها زمینه بسیار مؤثری جهت تمرکز رسانه‌ها بر موضوع اتهام است که به‌ویژه باتوجه به متواری بودن متهم یا تعدد بزه‌دیدگان اثری انکارناپذیر در پیش‌داوری مخاطبین در خصوص این‌گونه متهمین ایجاد می‌کند. به‌ویژه که امروزه با پیدایش گونه‌هایی از رسانه‌های نوین و دسترسی بیشتر شهروندان به فضای مجازی و گسترش استفاده از شبکه‌های اجتماعی، محاکمه رسانه‌ای از شکل اولیه خود در قالب گزارش‌های رادیویی و تلویزیونی فراتر رفته و افراد با در دست داشتن رسانه شخصی که به کوچک‌ترین حد خود یعنی یک حساب کاربری در یک بستر مجازی خلاصه شده است، می‌توانند اشخاص و رویدادهای را محکوم کنند، توضیحات و ادله خود را - بدون اینکه جزء مطلعین و شاهدین پرونده‌ای خاص باشند - منتشر سازند و در مورد احکامی که قرار است صادر شود به حدس و گمانه‌زنی پرداخته و حتی از احکام صادره انتقاد کنند!

۱.۲. انتشار جریان رسیدگی

دسترسی، پوشش و انتشار رویدادهای جنایی و فرایند رسیدگی قضایی و انتشار آن برای مخاطبان توسط اصحاب رسانه، نه تنها حقی ضروری، بلکه امری مطلوب و مفید است که به گفته صاحب‌نظران اتفاقاً باعث افزایش اعتماد عمومی به فرایند دادرسی کیفری می‌شود (Ghosh, 2013: 203). این موضوع در قالب «حق آزادی بیان» مستند به قوانین و اسناد بین‌المللی و ملی است و پیش از آن در شریعت اسلامی به رسمیت شناخته شده و حتی به گفته برخی صاحب‌نظران فقه رسانه، «حق بر آگاهی» در اسلام دامنه‌ای گسترده‌تر از حق دسترسی به اطلاعات سیاسی، اجتماعی و انتشار آزادانه آن دارد و مقدمه و مقوم حق انتخاب آگاهانه سرنوشت به‌مثابه یک حق اساسی بشر است (Esmaili, 2022: 14)

برابر ماده ۳۵۳ قانون آیین دادرسی کیفری: «انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم و هویت فردی یا موقعیت اداری و اجتماعی آنان نباشد، در رسانه‌ها مجاز است. بیان مفاد حکم قطعی و مشخصات محکوم علیه فقط در موارد مقرر در قانون امکان پذیر است. تخلف از مفاد این ماده در حکم افتراء است...» همچنین برابر تبصره ۲ این ماده: «انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده در محاکمات علنی که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم است، در صورتی که به عللی از قبیل خدشه دار شدن وجدان جمعی و یا حفظ نظم عمومی جامعه، ضرورت یابد، به درخواست دادستان کل کشور و موافقت رئیس قوه قضائیه امکان پذیر است.»

زمینه‌سازی انتشار جریان رسیدگی به‌ویژه در مرحله تحقیقات مقدماتی برای محاکمه رسانه‌ای از این جهت است که رسانه‌ها می‌توانند با فضا‌سازی و تمرکز بر جنبه‌های خاصی از موضوع، بر دادگاه و حتی هیئت‌منصفه فشار آورده و برای آنها ذهنیت موردنظر خود را در پرونده ایجاد کنند.^۱

از جنبه تحلیلی - و صرف‌نظر از نتیجه مترتب بر آن -، از دید نگارنده ماده ۳۵۳ قانون آیین دادرسی کیفری باید در پرتو ماده ۳۵۲ این قانون ناظر به اصل علنی بودن محاکمات دادگاه‌ها تفسیر شود، بدین معنا که جواز انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده در چارچوب شرایط اعلامی، محدود به «محاکمات علنی» است و در محاکمات غیرعلنی، ظاهراً انتشار همین مقدار هم امکان‌پذیر نیست. مؤید این تفسیر، ماده ۲۹ قانون مطبوعات مصوب ۱۳۶۴ است که تصریح دارد: «انتشار ... مذاکرات غیر علنی محاکم دادگستری یا تحقیقات مراجع اطلاعاتی و قضایی که طبق قانون افشاء آن مجاز نیست، ممنوع است.» با وجود این از مفهوم مخالف عبارت: «که طبق قانون افشاء آن مجاز نیست» استنباط می‌شود برخی مذاکرات و تحقیقات غیر علنی قابل انتشارند و بنابراین در این زمینه ابهام قانونی وجود دارد.

از سوی دیگر، از دید مقنن انتشار جریان رسیدگی و گزارش پرونده که متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم و هویت فردی یا موقعیت اداری و اجتماعی آنان نباشد، موجب شناخته‌شدن وی نبوده و به همین جهت مجاز دانسته شده است، درحالی‌که وجود تکنیک‌های پیچیده رسانه‌ای این امکان را فراهم کرده که رسانه‌ها باظرافت و زیرکی اطلاعاتی را منتشر کنند که بدون بیان صریح مشخصات و هویت و موقعیت فرد، به‌صورت غیرمستقیم افکار عمومی را به افراد موردنظر هدایت کرده یا بدتر از آن موجب گمانه‌زنی به افراد معدودی را فراهم کند که در قالب علم اجمالی متعین بر دو یا سه نفر است. در اینجا یا آن اشخاص بی‌گناه دفع اتهام از خود می‌کنند که عملاً متعین در یک شخص می‌شود و یا اینکه آن‌ها اقدامی نمی‌کنند که عملاً چند نفر در افکار عمومی متهم می‌شوند که اثرش بدتر از اتهام‌زنی به یک نفر است.

از دید نگارنده بدترین و خطرناک‌ترین زمینه محاکمه رسانه‌ای، گزارش پرونده متضمن بیان مشخصات شاکی و متهم و به‌ویژه انتشار فیلم و تصویر جریان رسیدگی در رسانه‌ها است. هر چند این فرض منوط به درخواست دادستان کل کشور و موافقت رئیس قوه قضاییه و مشروط به «ضرورت» ناشی از خدشه‌دار شدن وجدان جمعی و یا حفظ نظم عمومی جامعه است، لکن از آنجاکه اولاً این شرایط تمثیلی بوده و در موارد دیگری مانند تعداد زیاد متهمین یا تعداد زیاد بزه‌دیدگان یا ارتباط با بیت‌المال و آگاهی‌بخشی جهت پیشگیری از بزه‌دیدگی واقع‌شدن افراد دیگر نیز می‌تواند مبنای این ضرورت باشد، و ثانیاً مفاهیمی مانند «خدشه‌دار شدن وجدان جمعی» و «حفظ نظم عمومی» مفاهیمی سیال، نسبی و انعطاف‌پذیر است و معیار مشخصی هم برای احراز آن وجود ندارد، عملاً زمینه محکومیت زودرس متهمین را فراهم می‌آورد، به‌ویژه که برخی از این محاکمات در رسانه ملی و به‌صورت گزینشی منتشر می‌شود و قضاوت پیش‌هنگام افکار عمومی بر قضاوت پرونده نیز تأثیرگذار است و به‌سختی قابل‌تصور است که نتیجه چنین محاکماتی تبرئه متهم باشد.

افزون بر شروط قانونی ماده ۳۵۳ قانون آیین دادرسی کیفری، رویه قضایی نیز محدودیت‌هایی در زمینه انتشار تصویر متهم روا داشته است که از جمله آنها تسری آثار جرم افترا از جهت قابل‌گذشت بودن به جرم انتشار جریان رسیدگی است؛ اداره کل حقوقی قوه قضاییه در نظریه مشورتی شماره ۱۱۳/۱۴۰۰/۷ در این زمینه اظهار داشته است: «باتوجه به اینکه فلسفه وضع ماده ۳۵۳ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، جلوگیری از اشاعه نسبت‌های غیرقانونی و لطمه‌زدن به حیثیت اشخاص است و قانون‌گذار

۱. بنابراین هر چند انتشار حکم محکومیت قطعی در جرایم موضوع تبصره ماده ۳۶ قانون مجازات اسلامی نیز موجب خدشه دار شدن حیثیت و آبروی افراد است، لکن آنچه در این نوشتار مورد توجه است، مسائلی است که پیش از رسیدگی قضایی و صدور حکم دادگاه، متهم را در افکار عمومی محکوم کرده و موجب خدشه به دادرسی عادلانه می‌شود.

۲. ابهام و سیالیت این مفاهیم با مقایسه متن ماده ۲۵۳ و ماده ۸ دستورالعمل نحوه انتشار احکام دادگاه‌ها و برگزاری دادگاه علنی مصوب ۱۴۰۰/۰۲/۲۷ رئیس وقت قوه قضاییه که در تاریخ ۱۴۰۰/۰۳/۰۲ و در شماره ۲۲۱۸۸ در روزنامه رسمی منتشر شده، به خوبی نمایان می‌شود که در آن مبنای ضرورت انتشار نه «خدشه دار شدن وجدان جمعی»، بلکه «ترمیم وجدان جمعی خدشه دار شده» اعلام شده است!

رفتار مجرمانه موضوع ماده مرقوم را در حکم افترا قرار داده، بنابراین کلیه آثار افترا از جمله قابل گذشت بودن، بر این رفتار مجرمانه مترتب است و در نتیجه فقط شاکی خصوصی می‌تواند تقاضای تعقیب متهم را کند.» همچنین رویه قضایی انتشار احکام قطعی از سوی اشخاص حقیقی را نیز مشمول جرم افترا دانسته است. در نشست قضایی شماره ۱۳۹۹-۶۷۵۶ که در اصفهان برگزار شده، نظر هیئت عالی بر این بوده که: «ماده ۳۵۳ قانون آیین دادرسی کیفری هر نوع انتشاری را که متضمن دسترسی عمومی باشد را شامل می‌شود و فقط مربوط به دادگاه نیست و اشخاص حقیقی را نیز در بر می‌گیرد ولی با توجه به صراحت ماده مذکور، این حکم از سوی اشخاص حقیقی باید از طریق رسانه جمعی منتشر شود.» این رویه نیز مبتنی بر همان تلقی خلاف اصل بودن انتشار تصویر متهم و لزوم بسندگی به قدر متیقن در احکام استثنائی است.

۲. پیامدهای محاکمه رسانه‌ای و اصول دادرسی عادلانه

پوشش رسانه‌ای اخبار جنایی و فرایند رسیدگی به اتهامات مزایایی مانند تسریع در رسیدگی، دقت قضایی و تعدیل تصویر رسانه‌ای جرایم را در پی دارد. (Grabosky & Wilson, 1998: 11) به‌عنوان نمونه فشار رسانه‌ها گاهی دستگاه قضایی را بر آن می‌دارد تا بسیاری از فرایندهای طولانی‌کننده دادرسی که اغلب کاغذبازی‌های اداری است را سریع‌تر طی کند و نتیجه دادرسی زودتر مشخص شود. امروزه دیگر بالاترین مقامات قضایی هم نمی‌توانند اهمیت محاکمه رسانه‌ای را نادیده بگیرند؛ چنان‌که رئیس قوه قضاییه در اردیبهشت ۱۴۰۳ اظهار داشت: «... ما به مقوله افکار عمومی توجه ویژه داریم و از آن غافل نمی‌شویم؛ درعین حال، تأکید داریم که قضات ما نباید فضات خود را بر اساس فضا سازی‌ها و جوسازی‌هایی که در فضای مجازی و غیرمجازی شکل می‌گیرد، به‌پیش ببرند. این فضا سازی‌ها ممکن است همیشه وجود داشته باشند و حتی تشدید نیز شوند؛ مهم آن است که معیار ما قانون است.» (Shahraranews, 2025: 327213) با وجود این، پوشش رسانه‌ای اخبار جنایی و فرایند رسیدگی پیامدهای منفی و معایبی هم دارد که اصلی‌ترین پیامد آن، اخلال در حق «دادرسی عادلانه» است.

حق دادرسی عادلانه به‌عنوان یکی از حقوق اساسی بشر در اسناد بین‌المللی مهمی نظیر مواد ۱۰ و ۱۱ اعلامیه جهانی بشر (۱۹۴۸)،^۱ بندهای ۷-۲ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶)^۲ و اسناد منطقه‌ای نظیر ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر (۱۹۵۰)^۳ ماده ۸ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر (۱۹۶۹)^۴، مواد ۷ و ۲۶ منشور آفریقایی حقوق بشر و ملت‌ها (۱۹۷۹)^۵، به رسمیت شناخته شده است. (Tohidi & Rashidi, 2016: 12) محاکمه عادلانه مستلزم رعایت اصولی مانند علنی بودن محاکمات، استقلال قضایی، اصل برائت، بیطرفی، حریم خصوصی تفهیم اتهام و دسترسی به وکیل است که در قانون آیین دادرسی به رسمیت شناخته شده است (Omidi & Seyed Hosseini, 2016: 23) پوشش رسانه‌ای اخبار جنایی و متعاقب آن محاکمه رسانه‌ای، برخی از این اصول را با چالش مواجه کرده است. در یک پژوهش مصداقی، از طریق تحلیل محتوای پرونده قتل آتنا اصلانی در رسانه‌های نوشتاری و دیداری تأثیر بازنمایی رسانه‌ای بر اصول دادرسی منصفانه مورد بررسی قرار گرفته و یافته‌های پژوهش نشان داده که بازنمایی رسانه‌ای آن به دلیل تأثیر پذیری از پوپولیسم کیفری و از طرفی نقش صاحبان قدرت قبل از صدور حکم قطعی، محکومیت رسانه‌ای متهم پرونده در قالب نماد سازی‌های رسانه‌ای رخ داده و لذا دادرسی در این پرونده به دلیل خدشه به اصولی چون برائت و رسیدگی در مدت معقول، نقض شده است. (Ghadami Azizabad, 2023:158)

1. Universal Declaration of Human Rights 1948
 2. International Covenant on Civil and Political Rights 1966
 3. European Convention on Human Rights 1950
 4. American Convention on Human Rights 1969
 5. African Charter on Human and Peoples' Rights 1979

از سوی دیگر پوشش تلویزیونی بیش از حد فرایند رسیدگی دادگاه‌های کیفری می‌تواند از اهمیت محاکمات برای عامه مردم بکاهد، تا جایی که ممکن است به فرایند رسیدگی و پخش آن از رسانه‌ها به مثابه نوعی سرگرمی و نه ابزاری در جهت اطلاع رسانی توجه شود در نتیجه فایده اولیه مترتب بر پوشش و انتشار اخبار جنایی توسط رسانه‌ها هم اندک اندک از بین رفته و اهداف و فواید کم ارزش مبنای اخبار جنایی قرار می‌گیرند. (Moradi Hassan Abad, 2014: 153)

در آمریکا، هر چند خود قانون اساسی ایالات متحده هیچ راهنمایی در مورد چگونگی تعارض بین حق رسانه‌ها برای آزادی بیان و حق متهمان برای محاکمه عادلانه ارائه نکرده است، لکن از دید حقوق دانان آمریکایی دیوان عالی کشور همواره این حق را دارد که تعیین کند وقتی عادلانه بودن یک محاکمه با پوشش رسانه‌ای تهدید می‌شود، اصلاحیه اول (حق آزادی رسانه‌ها) به طور موقت به اصلاحیه ششم (حق محاکمه عادلانه) موکول شده و در پرتو آن محدود گردد، کما اینکه در دعوی استیس علیه نگزاس^۱، دیوان عالی شعار معروف «زندگی یا آزادی هیچ فردی در این سرزمین نباید به دلیل فعالیت هیچ رسانه خبری در معرض خطر قرار گیرد» را اعلام کرد. (Phillipson, 2008: 18)

دادگاه عالی ایالات متحده در پرونده شکایت استیس علیه نگزاس (Estes v. Texas, 381 U.S. 532, 540) از یک سو حق محاکمه عادلانه را «بنیادی‌تر از همه آزادی‌ها» توصیف کرده است، لکن از سوی دیگر در برابر تقاضاها برای اعمال ضمانت اجرایی کیفری بر رسانه‌ها بابت محاکمه رسانه‌ای، استدلال کرده که اعمال چنین کیفرهایی با روح متمم اول قانون اساسی در تضاد خواهد بود! (Krause, 2016: 240)

برخی نویسندگان آمریکایی نیز، محاکمه توسط رسانه‌ها را خیانت به هدف اصلاحیه اول قانون اساسی دانسته و معتقدند در آمریکا با شیوه‌ای که روزنامه‌ها به همه پرونده‌های پر سروصدا رسیدگی می‌کنند، محاکمه توسط هیئت منصفه عملاً از بین رفته است چرا که این متهمان، از پیش مجرم شناخته شدند و محاکمه فقط یک پوشش قانونی است برای اینکه حکمی را که قبلاً توسط مطبوعات و افکار عمومی دیکته شده است، ثبت کنند. (Phillipson, 2008: 15)

۲.۱. محاکمه رسانه‌ای و اصل علنی بودن محاکمات

اصل علنی بودن دادرسی یکی از اصول مسلم در بسیاری از سیستم‌های حقوقی است که در ماده ۱۰ اعلامیه حقوق بشر ۱۹۴۸، بند ۱ ماده ۱۴ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶ به رسمیت شناخته شده و به گفته برخی: «برگزاری غیرعلنی دادگاه‌ها توسط دول عضو تخلف از میثاق تلقی و موجب محکومیت دولت متخلف در کمیته حقوق بشر خواهد شد». (Khaleghi, 2004: 34) در ایران نیز علنی بودن دادرسی در اصل ۱۶۵ و ۱۶۸ قانون اساسی و در ماده ۳۲۵ آیین دادرسی کیفری پیش‌بینی شده است. یکی از دلایل مهم علنی شدن دادرسی، پاسخگویی حداکثری نظام قضایی نسبت به جامعه است. از این راه تمامی کسانی که با دادرسی در ارتباط هستند به واسطه جنبه عمومی جرم در مقابل جامعه مسئول‌اند و اعمال و گفتار خود را با احتیاط و دقت ادا می‌کنند. قاضی، شاک، متشاک، شاهد، مطلع، کارشناس، وکلا و... به درستی به وظایف خود را انجام می‌دهند و می‌دانند اعمال آن‌ها از طریق رسانه توسط گروه عظیمی از جامعه رصد می‌شود.

با وجود این، جوهره اصلی دادرسی علنی حضور مردم برای اجرای حق نظارت عمومی بر دادگاه‌هاست. صرف حضور طرف‌های دعوا و حتی گواهان، علنی بودن دادرسی را فراهم نمی‌کند، بلکه باید درهای دادگاه بدون هیچ تبعیضی به روی مردم گشوده باشد. (Nikoyee, 2006: 224) در واقع علنی شدن دادرسی از مسیر حضور افراد عادی و حقوق دانان در فرایند رسیدگی، باعث کاهش اعمال نفوذ دست‌هایی خواهد شد که ممکن است بر رسیدگی کیفری تاثیر داشته باشند زیرا رصد افکار عمومی و مقایسه پرونده با

۱. Texas, 381 U.S. 532 (1965) پرونده ای بود که در آن دادگاه عالی ایالات متحده حکم محکومیت به کلاهبرداری خواهان آقای بیلی سول استیس را لغو کرد و اعلام کرد که حقوق روند دادرسی (حق دادرسی عادلانه) آقای استیس مندرج در متمم چهاردهم قانون اساسی، بخاطر تبلیغات رسانه ای پیش از جلسه محاکمه، که به طور زنده از تلویزیون پخش شده بود، نقض شده است.

نقدها و نظرات حقوقدانان مختلف به مردم یک دیدگاه کلی راجع به پرونده می‌دهد و مردم منتظرند تا پرونده کیفری به آن فروزی که توسط متخصصان منتقد مطرح شده است ختم شود.

باوجود این، نکته نگران‌کننده اینکه گاه رسانه‌ها مفهومی از علنی بودن را به ذهن مخاطبان القا می‌کنند که با تضمینات قانونی علنی بودن دادرسی منافات دارد. به‌عنوان نمونه پیرو انتشار اخباری در رسانه‌ها در مرداد سال ۱۳۹۰ مبنی بر بازداشت رئیس شعبه بانک صادرات اهواز و مدیران گروه ملی صنعتی فولاد و تشکیل پرونده‌ای که نام «فساد سه هزار میلیارد تومانی» به آن داده شد، اخباری در صدا و سیما درباره این پرونده پخش شد. و زمانی که در اسفند ماه ۱۳۹۱ خبر تایید دادنامه نخستین از سوی شعبه ۱۳ دیوان عالی اعلام شد، بار دیگر صدا و سیما در مقام فضا سازی علیه متهمان بر آمد. در این پرونده با اینکه علنی بودن دادرسی رعایت نشد، لکن صحنه دادگاه بارها از صفحه تلویزیون نشان داده شد و وقتی در دادگاه ۳۹ متهم باشد و ۳۹ وکیل، یک جمعیت بزرگی را به نمایش می‌گذارد و این را صدا و سیما به‌عنوان علنی بودن به مخاطب منتقل کرد، در حالیکه علنی بودنی که قانون می‌گوید این است که خبرنگاران در آنجا باشند و گزارش‌های دادگاه را منتشر کنند. (Tarzaminezhad & Jamshidi, 2014: 174)

محاکمه رسانه‌ای در رسیدگی به جرایم سیاسی و مطبوعاتی که با حضور هیئت‌منصفه انجام می‌شود اهمیت دوچندان پیدا می‌کند، چرا که اولاً بیشتر این جرایم از سوی چهره‌های شناخته شده و مشهور اجتماعی واقع می‌شوند و فعالان رسانه‌ای هم علاقه ویژه‌ای به پوشش اخبار این افراد دارند؛ ثانیاً حضور تعداد زیادی افراد به‌عنوان هیئت‌منصفه و به تبع آن امکان درز محتوای پرونده و مشخصات متهمین، عملاً جایی برای مخفی ماندن جریان رسیدگی باقی نمی‌گذارد. باوجود این، ظاهراً در شمول مقررات ناظر به موارد غیرعلنی شدن رسیدگی تفاوتی بین جرایم عادی و سیاسی و مطبوعاتی وجود ندارد و همان‌گونه که برخی گفته‌اند: «مفاد ماده ۳۰۵ قانون آیین دادرسی کیفری و قانون جرم سیاسی راجع به تشکیل هیات منصفه واحد محاکم اصل ۱۶۸ و نیز تبعیت این محاکم از اصل و استثنائات وارد بر اصل علنی بودن دادرسی، می‌تواند نقطه آغاز تحول در نظام معیوب دادرسی جرایم رسانه‌ای تلقی شود که به نوبه خود کاهش نابرابری‌های ناروا در دادگاه مطبوعات و رسانه را پیامد خواهد داشت» (Rahmani, 2015: 72).

۲.۲. محاکمه رسانه‌ای و استقلال قضایی

رسانه‌ها و دادگاه‌ها نهادهای مستقلی هستند که هر کدام در حوزه‌های جداگانه‌ای فعالیت می‌کنند و یکی از این دو نباید در وظایف دیگری مداخله کند. از این روی سوءاستفاده از آزادی بیان رسانه‌ها برای مداخله در اجرای عدالت-به دلیل ماهیت جانب‌دارانه پوشش رسانه‌ای خاص- نگران‌کننده است. (Nikitha & Lucy, 2021: 267) از نمونه‌های جالب در این زمینه پرونده مرگ آقای سوشانت سینگ راجوا در هندوستان بود که در آن متهم یعنی دوست دخترش خانم رئا به‌عنوان قاتل معرفی شده بود. خانم رئا در دادگاه عالی علیه محاکمه ناعادلانه رسانه ای درخواست فرجام‌خواهی کرد، چرا که شبکه‌های تلویزیونی مرگ مرموز این بازیگر را به‌عنوان قتل و رئا را به‌عنوان قاتل معرفی کرده بودند، تا زمانی که گزارش‌های پزشکی قانونی تأیید کرد مرگ وی خودکشی بوده است. (Das, 2024:17) در پرونده دعوی متقابل عروشی-همرج، رسانه‌ها تمام تلاش خود را کردند تا این پرونده را برجسته کنند و نتیجه خاصی را به افکار عمومی القاء کنند. در این پرونده دختر جوانی یک روز صبح روی تختش غرق در خون خود مرده بود. از قضا جنازه مرد صاحبخانه که مظنون به قتل او بود نیز همان روز در تراس پیدا شد. (Siddiqui & Kumar, 2013: 2)

1 . Sushant Singh Rajput

2 . Rhea

3 . Aarushi-Hemraj double murder case

در این پرونده در اثر جهت‌دهی خاص رسانه‌ها شواهد و مدارک پرونده به گونه‌ای مخدوش شد؛ رسانه‌ها ادعا کرده بودند که پدر مقتول (آقای راجر تالوار) هر دو متوفی را در «وضعیت مطاوعی (توافقی)» در اتاق خواب خود دیده و در اثر تحریک ناگهانی هر دو را کشته است. اما طبق گزارش پلیس مرکزی هند هیچ مدرکی وجود نداشت که بتواند وجود خون هم‌مرج در اتاق عروسی را اثبات کند و این امر انگیزه تحریک شدید و ناگهانی را زیر سؤال می‌برد. موضوع دیگری که رسانه‌ها القاء کردند این بود که درب منزل از بیرون قفل بوده و ادعا می‌شد که آپارتمان از هیچ طرفی حتی از تراس برای ورود قابل دسترسی نبوده، بنابراین افکار عمومی به این نتیجه رسیده بود که هیچ نشانه‌ای از ورود اجباری به آپارتمان وجود ندارد و از این رو، تنها کسانی که می‌توانستند قتل را انجام دهند، آقای تالوار با کمک خانم تالوار بودند! بدین ترتیب محاکمه ناقص و غیرمنطقی رسانه‌ای منجر به متقاعد کردن بینندگان در مورد گناهکار بودن والدین شد، تا جایی که آنها خواستار تجدیدنظر در این پرونده از سوی قوه قضائیه به جهت عدم بررسی دقیق ادله و شواهد شدند، اما رسانه‌ها فقط برای محکوم کردن والدین تلاش کرده بودند. (Das, 2024:19)

در چنین پرونده‌هایی نه تنها دادگاه تحت تاثیر رسانه‌ها و افکار عمومی قرار گرفته و درصد محکومیت چنین متهمانی بالاتر از پرونده‌های غیررسانه‌ای است، بلکه حتی در صورت رهایی دادگاه از فشارهای رسانه‌ای و صدور حکم به برائت متهمین نیز، این بار افکار عمومی قضاوت دادگاه را مورد قضاوت قرار داده و آنها را متهم به سوگیری یا حتی رشوه‌گیری می‌کند!

۳-۲. محاکمه رسانه‌ای و اصل برائت

مداخله رسانه‌ها بر شواهد و ادله و مدارک و متعاقباً کل روند رسیدگی به پرونده‌ای که در دادگاه در حال رسیدگی است، تأثیرگذار است و عادلانه بودن تحقیقات را کاملاً بر هم می‌زند. به‌ویژه در پرونده‌های پرمخاطب، قضاوت اغلب تحت فشار هستند تا نتیجه‌گیری‌های خود را بر اساس انتقاد رسانه‌ها قرار دهند، که این امر می‌تواند منجر به مواردی شود که یافته‌های اعلام شده توسط رسانه‌ها نهایی تلقی شود. به گفته برخی رسانه‌ها با انجام تحقیقات مستقل و تأثیرگذاری بر افکار عمومی، به‌عنوان نوعی دادگاه عمومی عمل می‌کنند. (Das, 2024:19) آزادی مطلق رسانه‌ها یک محاکمه جنایی موازی خارج از سیستم دادگاه و در فضای استودیوهای خبری در غیاب متهمین ایجاد می‌کند که این امر یکی از مفاهیم اصلی حقوق کیفری یعنی «اصل برائت»^۱ یا همان «فرض بی گناهی متهم تا زمانی که مجرمیت وی اثبات نشود» را تضعیف می‌کند. اصل دادرسی منصفانه در چارچوب ادله معتبر، شرط بسیار ضروری محکومیت هر کسی است و محکومیت بدون این شرط، هرگز از نظر قانونی قابل تأیید نیست. بنابراین، محاکمه فرعی موازی توسط رسانه‌ها در سیستم قضایی و جاهت قانونی ندارد چرا که در شرایطی که یک دادرسی موازی «خارج از دادگاه» وجود دارد، محال است که اتهام متهم بر مبنای ادله معتبر و فراتر از شک معقول ثابت شود. (Misra, 2024: 14) نگرانی از اینکه بی‌طرفی هیئت منصفه توسط اطلاعات نادرست رسانه‌ها به خطر بیفتد و روند دادرسی را مختل کند و منجر به یک محاکمه ناعادلانه شود، در مواردی که افراد برجسته و مشهور محاکمه می‌شوند، بیشتر است. (Phillipson, 2008: 21)

در طول رسیدگی به پرونده‌های جنایی با درجه حساسیت بالا، رسانه‌ها اغلب متهم به ایجاد فضای هیجانی عمومی می‌شوند که نه تنها یک محاکمه عادلانه را تقریباً غیرممکن می‌کند، بلکه صرف نظر از حکم نهایی دادگاه، متهم قادر نخواهد بود تا بقیه عمر خود را به دور از نظارت شدید عمومی یا قضاوت دیگران در مورد خود زندگی کنند. (Nanda, 2016: 46) بنابراین، باید ساز و کارهایی برای دستیابی به اصل «اثبات جرم فراتر از شک معقول»^۲ فراهم شود تا یک محاکمه واقعی و منصفانه برگزار شود.

۱. برابر اصل ۳۷ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: «اصل، برائت است و هیچ‌کس از نظر قانون مجرم شناخته نمی‌شود، مگر این که جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد.»

۲. اصل اثبات جرم فراتر از شک معقول همان اصل اقناع وجدان قاضی یا اصل ارزیابی ادله است که به موجب آن جامعه باید تقصیر فردی را که متهم به بر هم زدن نظم عمومی است، فراتر از شک معقول اثبات نماید. این اصل ریشه در اصل برائت دارد و در انگلستان در اثنای قرن ۱۸ و با هدف حمایت از افراد علیه سوء استفاده‌های قدرت عمومی شکل گرفته است (Heidari, 2014 : 58)

همچنین محاکمات رسانه ای از بسترهای شکل گیری سیاست جنایی عوام گرایانه است. چرا که بسیاری از سیاست های جنایی عوامگرایانه از رهگذر تلاش ها و مطالعات کمیسیون های اصلاح قوانین یا هیئت های مشورتی، بلکه تحت تأثیر فشار کارزارهای خیابانی و رسانه ای شکل گرفته اند. (Freiberg & Gelb, 2008:14) برای نمونه قانون مگان در آمریکا متأثر از این گونه کارزارهای رسانه ای بوده است.^۱ افزون بر این، گاهی زمینه محاکمه رسانه ای نه در جریان تحقیقات و نه در جریان رسیدگی قضایی، بلکه به صورت یک انتساب و اتهام زنی محض است. در سال ۲۰۱۵، جاسلین کوآر^۲ زنی از دهلی هند، عکسی از مردی به نام سارجت سینک^۳ را در فیس بوک منتشر کرد و او را به آزار جنسی متهم کرد. این پست فیس بوک در فضای مجازی منتشر شد و پس از آن جریان محاکمه رسانه ای، با عباراتی مانند «منحرف» و «درنده دهلی» به این مرد برچسب زد. چهار سال بعد، این مرد توسط دادگاه دهلی بی گناه شناخته شد و از همه اتهامات تبرئه شد در این مدت، این مرد شغل خود را از دست داده بود و به دلیل پوشش رسانه ای، منبع درآمد دیگری هم پیدا نکرد. (Indiatoday, 2019: 26 Oct)

امروزه روزنامه نگاری مبتنی بر هیجان، یک واقعیت انکارناپذیر در صنعت رسانه است که به موجب آن فعالان رسانه ای برای جذب مخاطب جزئیات صریح جرایم جنسی را در سطح عمومی فاش می کنند. پیامد این امر، دوگانه متضادی است که از یک سو منجر به تضییع حق قربانی برای حفظ حریم خصوصی شده و از سوی دیگر منجر به محکوم کردن ناعادلانه یک متهم می شود. در هندوستان در پرونده مشهور خورشید انور، یک خبرگزاری (تلویزیون هند) بر اساس روایت غیرمستند قربانی، آقای انور را متجاوز به عنف معرفی کرد که نهایتاً منجر به خودکشی وی شد! این امر منجر به بحث های زیادی در مورد ممنوعیت قانونی گزارش رسانه ای از تحقیقات جنایی شد و بسیاری از حقوقدانان بر این امر تأکید کردند که اصل برائت نه تنها توسط مقامات قضایی، بلکه باید توسط رسانه ها نیز درک شود، زیرا قضاوت زود هنگام در مورد گناهکاری متهم، به معنای خدشه عملی در محاکمه عادلانه است. (Singh & Kumar, 2014: 12)

در ایران نیز در سال های اخیر اتهام زنی های مشهوری وجود داشته که با اینکه هیچ گاه به مرحله محاکمه و اثبات جرم نرسیدند، لکن در فضای رسانه ای و افکار عمومی به اندازه کافی بازتاب داشته و متهمین آن پیشاپیش در افکار عمومی محاکمه و محکوم شده اند. از جمله در جنبش مشهور به «من هم» در ایران^۴ که برخی بازیگران زن سینما اتهام تجاوز جنسی را به مردان فعالی در این حوزه وارد کردند ولی از جنبه قضایی تا لحظه این نوشتار جرمی اثبات نشده است. (Heydari, 2025: 45) این در حالی است که سازوکار اعاده حیثیت رسانه ای موضوع ماده ۵۱۲ قانون آیین دادرسی کیفری^۵ هم ناظر به احکام قطعی برائت است و شامل مواردی مانند ترک تعقیب، توقف تحقیقات و مواردی از این دست نمی شود. (Heydari & Jafari, 2021: 106)

نکته دارای اهمیت اینکه در محاکمه قضایی جدای از اینکه متهم در پناه اصل برائت است و نتیجه محاکمه ممکن است برائت یا قرار منع تعقیب باشد، حتی در صورت توجه اتهام نیز راهکارهایی مانند تعلیق تعقیب، خودداری از تعقیب و بایگانی کردن پرونده، ترک تعقیب، معافیت قضایی، تعویق صدور حکم، یا حتی تعلیق مجازات باشد، در حالیکه در محاکمه رسانه ای حیثیت متهم چون اسیری دست بسته و بی دفاع در میانه تیرباران دوست و دشمن است که نه راه پیش و نه راه پس دارد و در قضاوت عجولانه، سخت گیرانه و بی رحمانه افکار عمومی نه خبری از فرض بی گناهی و نه خبری از نهادهای ارفاقی است.

۱. مگان کانکا (Megan Kanka) دختر ۷ ساله ای بود که در سال ۱۹۹۴ به وسیله مجرم جنسی سابقه داری که در همسایگی آن ها سکونت داشت مورد تجاوز قرار گرفت و به قتل رسید. به دنبال وقوع این حادثه و بازتاب وسیع آن در رسانه ها، قانون مطلع ساختن جامعه نسبت به محل سکونت مجرمین جنسی در سطح ایالتی تصویب شد. (Moghadasi & Farajih, 2014: 144)

۲. Jasleen Kaur

۳. Sarvjeet Singh

۴. در ایران، این جنبش با هشتگ های #MeToo، #تجاوز، #سکوت نکنیم، و #من هم، #نه یعنی نه در فضای مجازی مخصوصاً در توییتر، داغ شد.

۵. ماده ۵۱۲ قانون آیین دادرسی کیفری: «شخصی که به موجب حکم قطعی، برائت حاصل کند، می تواند حداکثر ظرف شش ماه از تاریخ ابلاغ رای، از دادگاه صادر کننده حکم نخستین درخواست نماید که حکم برائت از محل اعتبارات مربوط به قوه قضائیه در یکی از روزنامه های کثیرالانتشار منتشر شود.»

۲.۴. محاکمه رسانه‌ای و حق حریم خصوصی

رعایت حریم خصوصی از مهم‌ترین لوازم محاکمه عادلانه و مورد تأیید اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی از جمله ماده ۹۱ قانون آیین دادرسی کیفری است. بازتاب اتهام به همراه تصویر متهم در رسانه‌ها نه تنها زمینه برچسب زنی پیش از اثبات جرم را فراهم می‌کند، بلکه موجب نقض حریم خصوصی متهم و اطرافیان وی می‌شود که نقشی در پرونده ندارند. گاهی چه بسا قوه قضائیه نیز به دلایلی تمایل به تشکیل پرونده و محاکمه عاملان آن ندارد، لکن بازتاب رسانه‌ای ماجرا و در پی آن محاکمه رسانه‌ای به صورت تمام و کمال انجام می‌شود. نمونه از این دست، انتشار خبری مبنی بر مسمومیت تعداد ۲۹ پزشک در شهرستان جهرم در یک مهمانی است که در فضای مجازی بازتاب گسترده پیدا کرد و موج گسترده‌ای از انتقادات به جامعه پزشکی و محکومیت افکار عمومی را به همراه داشت. این خبر همراه با اعلامیه ترحیم یکی از فوت شدگان ناشی از این مسمومیت با درج تصویر واضح و مشخصات کامل مرحومه و حتی بستگان وی و آدرس و ... منتشر شد. (Magiran, 2024: 4508899)، حال آنکه ممکن است فوت مرحومه ناشی از علل دیگری غیر از شرب خمر بوده یا حتی به فرض صحت ادعای رسانه‌ها دلایل زیادی - مانند جهل به موضوع یا اکراه یا اغواء و ... - وجود داشته باشد.

نتیجه‌گیری

در این نوشتار کوشش شد رابطه بین حق آزادی بیان رسانه‌ها و حق دادرسی عادلانه بررسی شود. از آنچه در این نوشتار گفته شد نتایج زیر به دست می‌آید:

۱. تقابل «حق آزادی بیان» رسانه‌های عمومی در انتشار مطالب حقوقی - قضایی با «حق محاکمه عادلانه» و بهره‌مندی متهمان از تضمینات دادرسی عادلانه از قبیل «تزام» در مرحله اعمال و استیفای حق است و نه تعارض در ادله ایجاد دو حق؛ و در مقام تزام بین دو حق و عدم امکان اجرا و استیفای هم‌زمان هر دو حق، اصل عملی ترجیح حق مهم بر مهم است و نه تخییر در انتخاب هر کدام از دو حق.
۲. منطق حقوقی اقتضا می‌کند چنانچه حقی مطلق و استثناپذیر و دیگری نسبی و استثناپذیر باشد، حق مطلق بر حق نسبی حاکم شده و تفوق و اولویت با حق مطلق است؛ براین اساس، حق دادرسی عادلانه و لوازم آن مانند اصل برائت و اصل بی‌طرفی، هیچ استثنائی بر نمی‌تابد، ولی حق آزادی بیان در اصیل‌ترین اسناد حقوق بشری جهانی هم دارای محدودیت‌ها و استثنائاتی است. مؤید این سخن بند ۱ ماده ۱۹ اعلامیه حقوق بشر و نیز ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی است که حق آزادی بیان را تضمین می‌کند، اما برابر بند ۳ ماده ۱۹: «اعمال حقوق مذکور در بند ۲ این ماده مستلزم حقوق و مسئولیت‌های خاص است و لذا ممکن است تابع محدودیت‌های معینی بشود که در قانون تصریح شده و برای امور ذیل ضرورت داشته باشد: الف. احترام حقوق یا حیثیت دیگران؛ ب. حفظ امنیت ملی یا نظم عمومی یا سلامت یا اخلاق عمومی».
۳. در منطق حقوق اسلامی نیز در تعارض حق الله و حق الناس، حق الناس اولویت دارد. براین اساس، حق انتشار محاکمات کیفری توسط رسانه‌های عمومی، در زمره حقوق عمومی و حق محاکمه عادلانه از جمله حقوق خصوصی است، بنابراین با استناد به حق آزادی بیان نمی‌توان دادرسی عادلانه و لوازم آن مانند اصل برائت، اصل بی‌طرفی، اصل شخصی بودن، کرامت انسانی و حریم خصوصی را فدای حقوق عمومی کرده و به نفع حقوق عمومی از آن صرف نظر کرد.

پیشنهادات

- برای پیاده‌سازی ایده «ترجیح دادرسی عادلانه بر آزادی بیان رسانه‌ای» راهکارهای زیر پیشنهاد می‌گردد:
۱. اصلاح ماده ۹۶ قانون آیین دادرسی کیفری و حذف بند (ب) این ماده که اجازه انتشار تصویر متهم در رسانه‌ها حتی برای جرایم کوچک را هم فراهم کرده است؛

۲. اصلاح صدر ماده ۳۵۳ قانون آیین دادرسی کیفری به گونه‌ای که انتشار هرگونه اطلاعاتی که مستقیم یا غیرمستقیم موجب شناسایی متهم در افکار عمومی باشد ممنوع گردد؛
۳. الزام رسانه‌ها به اعمال مقررات حق تصحیح - اصلاح متناسب و مؤثر گزارش و تحلیل منتشر شده در آن رسانه - به ویژه تعیین ساز و کار جبران خسارت معنوی و اعتذار از افرادی که در آن رسانه محاکمه شده‌اند؛
۴. الحاق یک تبصره به ماده ۵۱۲ قانون آیین دادرسی کیفری و الزام رسانه‌ای که محتوای پرونده متهم موضوع ماده ۵۱۲ را منتشر کرده به انتشار خبر براءت متهم بدون نیاز به درخواست متهم و بدون نیاز به پرداخت هزینه از محل اعتبارات قوه قضائیه.
۵. ساماندهی پروسه انتشار اخبار قضایی از سوی سخنگوی رسمی قوه قضائیه جهت مدیریت اخبار دارای حساسیت عمومی؛
۶. آموزش و ارتقای دانش رسانه‌ای قضات مرتبط با پرونده‌های واجد حساسیت افکار عمومی و آگاهی‌بخشی به لزوم پیوست رسانه‌ای در پرونده‌های دارای اهمیت عمومی.

References:

- Ansari, Baqer (2012), *Mass Communication Law*, Tehran, Samt Publications. [In Persian]
- Brandwood, Joanne Armstrong(2000), "You Say "Fair Trial" and I Say "Free Press": British and American Approaches to Protecting Defendants' Rights in High Profile Trials" *NewYorkUniversityLawReview*, Volume 75, Number 5, November 2000
- Das, Monirmay(2024), "The Impact of Media Trials on the Criminal Justice System in India", Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4805476> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4805476>.
- Esmaili, Mohsen(2022), "Right to Know as the Fundamental Right of the Audience", *Communication Research* , Volume 29, Issue 111 , October 2022, Pages 11-27 , <https://doi.org/10.22082/cr.2022.555784.2371>[In Persian]
- Etemad Newspaper (2024), "The story of doctors being poisoned at a Shiraz party", Tuesday, May 11, 2024, Issue 5751, <https://www.magiran.com/article/۴۵۰۸۸۹۹۹>[In Persian]
- Freiberg, A. & Gelb, K.,(2008), "Penal populism, sentencing councils and sentencing policy", in Freiberg, , *enal populism, sentencing councils and sentencing policy*, UK, Willan Publishing.
- Ghadami Azizabad, Mosayeb(2023), "The Impact of Media Representation of Crime on Fair Trial with Emphasis on Atena Aslani Case", *Rasaneh*, Volume 35, Issue 3 - Serial Number 136, December 2024, Pages 131-153, <https://doi.org/10.22034/bmsp.2023.392481.1861>[In Persian]
- Ghosh, Yashomati(2013), "Sahara India Real Estate Corporation Ltd. and Others v. Securities and Exchange Board of India and Another, MANU/SC/0735/2012", *Rostrum's Law Review*, Issue - RLR (2013) Volume I Issue III.
- Government of the United Kingdom(2015), "Criminal Justice and Courts", Act of ۱۳ April ۲۰۱۵, Article ۶۹-۷۰, <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/2/section/33>
- Grabosky, p. & Wilson(1998), "Journalism and Justice; How Crime is Reported?", Leichhardt Press.
- Heidari, Elham(2014), "Criminal standard of proof in criminal procedure of Iran and England", *Private Law Studies Quarterly*, Volume 43, Issue 4 - Serial Number 4 March 2014, Pages 57-74, 10.22059/jlq.2014.50105[In Persian]
- Heydari, Ali morad & Jafari, Ali (2021), "Media Rehabilitation: Critical Review of the publication of Acquittal Verdict", *Rasaneh*, Volume 31, Issue 4 - Serial Number 121, March 2021, Pages 101-120, 20.1001.1.10227180.1399.31.4.6.6[In Persian]
- Heydari, Ali morad (2025), "Legal aspects of Me-To media campaign in Iran", *Criminal Law Research Journal*, Volume 16, Issue 1 - Serial Number 31 June 2025, Pages 39-52, 10.22124/jol.2025.28420.2511[In Persian]
- India Today(2019), "Complaint, doubtful; Delhi court acquits Sarvjeet Singh in 2015 sexual harassment case", *Asian News International*, 26 October 2019. <https://www.indiatoday.in/india/story/complaint-doubtful-delhi-court-acquits-sarvjeet-singh-in-2015-sexual-harassment-case-1613088-2019-10-26>

- Khaleghi, Ali(2004), “Public Hearing in the Light of International Instruments and National Law”, Journal of Legal Research, Volume 3, Issue 5, February 2004, Pages 29-49[In Persion]
- Krause, Stephen(2009), “Punishing the Press: Using Contempt of Court to Secure the Right to a Fair Trial” in: “Media Freedom and Contempt of Court”, 1st Edition, Edited By: Eric Barendt, Routledge Publishing.
- Middleweek, Belinda(2017), “Dingo media? The persistence of the 'trial by media' frame in popular, media, and academic evaluations of the Azaria Chamberlain case,” *Feminist Media Studies*. 17 (3): 392–411, 4 May 2017; <https://doi.org/10.1080/14680777.2016.1235054>
- Misra, Ruchir,(2024) “Media Trial: A Conviction Before The Trial?”, ۱۴ Mar ۲۰۲۴ ۱:۱۱ PM, https://www.livelaw.in/lawschool/articles/media-trial-a-conviction-before-the-trial-۲۵۲۲۷۶#_ftn۳
- Moghadasi, Mohammad Bagher & Farajiha , Mohammad (2014), “Characteristics of Penal Populist Policies: A Comparative Study”, *Comparative Law Review* , Volume 4, Issue 2 - Serial Number 2, Autumn & Winter, February 2014, Pages 137-155, 10.22059/jcl.2014.36317 [In Persion]
- Moradi Hassan Abad, Mohsen(2014), “Television coverage of the proceedings in the criminal courts” *The Legal Journal of Justice*, Volume 78, Issue 87 - Serial Number 87, September 2014, Pages 145-163, <https://doi.org/10.22106/jlj.2014.11568>[In Persion]
- Nanda, Neelam(2016) , “Impact of Media activism on Social renaissance”, *Amity Journal of Media & Communications Studies*, ۵ (۳): ۴۱–۴۷, March ۲۰۱۶.
- Nikitha, Suresh and Lucy Sara(2021), “George, Trial by Media: An Overview”, *International Journal of Law Management and Humanities*, Volume 4, Issue 2, Page 267 – 272, 2021.
- Nikoyee, Somayye(2006), “Requirements for the openness of criminal proceedings in light of a fair trial”, *The Legal Journal of Justice*, Volume 70, 56-57, September 2006, Pages 219-240, <https://doi.org/10.22106/jlj.2006.11482>[In Persion]
- Omidi, Tahereh & Seyed Hosseini, Seyed Saeed(2016), “Analysis of the Right to a Fair Trial in the Light of Human Rights Documents with a Look at Iranian Laws”, *Legal Studies*, Issue5, pages 23-40 [In Persion]
- Pervez Iqbal Siddiqui & Lalit Kumar(2013), “Killers lingered at spot”, *The Times of India*, Archived from the original on 2 December 2013.
- Phillipson, Gavin(2008), “Trial by Media: The Betrayal of the First Amendment's Purpose”, *Law and Contemporary Problems*. ۷۱ (۴): ۱۵–۲۹, ۲۰۰۸. DOI:10.2307/27654682
- Rahmani , Qodratollah (2020), “Closure of the court Justified in press and media proceedings”, *Criminal Law Research*, Volume 8, Issue 31, June 2020, Pages 177-198, <https://doi.org/10.22054/jclr.2020.37413.1800>[In Persion]
- Rahmani , Qodratollah(2015), “media court and procedural justice”, *The Quarterly Journal of Judicial Law Views*, Volume 20, Issue 71 - Serial Number 71, December 2015, Pages 54-72, [In Persion]
- Shahraranews (2025), “Justice without narration: Why media coverage is necessary in judicial rulings”, April 18, 2025, <https://shahraranews.ir/fa/news/327213/>[In Persion]
- Singh, Arun & Kumar, Anil(2014), “Media Trials in India”, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2552426> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2552426>
- Surette, Ray,(1989) “Media trials”, *Journal of criminal justice*, Volume 17, Issue 4, Pages: 293-308
- Tarzaminezhad , Vahideh & Jamshidi, Shahram (2014), “Effect of Media and Press on Criminal Decisions of Judges and Enforcement of Judgments Based on Justice”, *Journal of Media Studies*, Volume:9 Issue: 26, 2014, <https://www.magiran.com/p1973773>[In Persion]
- Tohidi & Rashidi(2016), “Independence and impartiality of the judicial proceedings in the International Criminal”, *The Legal Journal of Justice*, Volume 80, Issue 95 - Serial Number 95, September 2016, Pages 11-32: <https://doi.org/10.22106/jlj.2016.23177>[In Persion]

استناد به این مقاله:

حدیری علی مراد. (۱۴۰۵)، «محاكمه رسانه‌ای؛ چالش تقابل حق آزادی بیان و حق دادرسی عادلانه»، پژوهشنامه حقوق کیفری، دوره ۱۷، پیاپی ۳۳، صص. ۲۱-۳۴
DOI: 10.22124/jol.2025.29264.2548

Copyright:

Copyright for this article is transferred by the author(s) to the journal, with first publication rights granted to *Criminal Law Research*. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

